

JURIDISKĀS ANALĪZES ZIŅOJUMS

PAR ZEMES DZĪĻU IZMANTOŠANAS TIESISKĀ REGULĒJUMA PILNVEIDOŠANU POTENCIĀLO INVESTĪCIJU PIESAISTEI

Esam sagatavojuši šo ziņojumu par zemes dzīļu izmantošanas tiesiskā regulējuma pilnveidošanu, pamatojoties uz 2014. gada 22. augusta līguma Nr. 70 1. pielikumā „Tehniskā specifikācija” definēto darba uzdevumu.

Ziņojuma sagatavošanā esam izmantojuši no Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrijas saņemtos dokumentus:

- 1) VARAM izstrādātās koncepcijas par zemes dzīļu izmantošanas tiesiskā regulējuma pilnveidošanu potenciālo investīciju piesaistei (turpmāk – **Koncepcija**) projekta 2. un 3. redakciju;
- 2) Tieslietu ministrijas 2014. gada 28. augusta atzinuma par Koncepcijas projektu kopiju.

Tāpat šī ziņojuma sagatavošanā esam apkopājuši informāciju par zemes dzīļu tiesisko regulējumu kaimiņvalstīs (Lietuva, Igaunija), vairākās ES dalībvalstīs (Somija, Vācija, Nīderlande, Polija, Zviedrija), kā arī citās ārvalstīs, kur ir attīstīta kalnrūpniecība (Kanāda, Norvēģija, Šveice, Grenlande).

Mēs esam vērtējuši arī visnotaļ ierobežoto tiesu praksi Latvijas tiesās jautājumos, kas tā vai citādi skar zemes dzīļu īpašumtiesību un to ierobežošanas aspektus. Papildus esam skatījuši Satversmes tiesas praksi lietās, kas saistītas ar personas tiesību uz īpašumu ierobežošanu, kā arī attiecināmas lietas Eiropas Cilvēktiesību Tiesas judikatūrā.

Šajā ziņojumā esam centušies neatkārtot Koncepcijas projektos jau minētos faktus, ja vien tas nav bijis nepieciešams atsevišķu konstatējumu un secinājumu kontekstam, vai arī ja mūsu viedoklis atsevišķos aspektos nav atšķīries no Koncepcijas projektu autoru viedokļa vai nepapildina to. Vienlaicīgi vēršam uzmanību, ka ziņojuma struktūra pārskatāmības nolūkā veidota citādāk nekā definēts darba uzdevumā. Taču ziņojums ietver sevī visu to informācijas apjomu, ko saskaņā ar darba uzdevumu tajā prasījusi iekļaut VARAM.

Kopsavilkums.

Izvērtējot pašlaik spēkā esošo zemes dzīļu tiesisko regulējumu, jāsecina, ka tam piemīt vairāki būtiski trūkumi. Pirmkārt, to ietekmē konservatīva un mūsdienīgu tendencēm neatbilstoša īpašuma fiziskās vienotības principa strikta piemērošana. Otrkārt, pašreizējais regulējums neatbilst industrijas standartiem, kas darbojas valstīs ar attīstītu kalnrūpniecību. Tādējādi šī nozare Latvijā ir nepievilcīga ārvalstu investoriem. Treškārt, esošais normatīvais regulējums pamatā attiecināms uz derīgajiem izrakteņiem, taču nepietiekami regulē zemes dzīļu derīgo īpašību lietderīgu izmantošanu.

Koncepcija arī pamatā koncentrējas uz derīgo izrakteņu aspektu, un tajā piedāvāti divi iespējamie varianti tiesiskā regulējuma reformēšanai. Katrs no tiem paredz zemes īpašnieku tiesību uz īpašumu ierobežošanu, lai arī atšķirīgās pakāpēs. Taču abu piedāvāto variantu izvērtējuma rezultātā konstatēti trūkumi, kas varētu liegt sasniegt Koncepcijā identificētos reformas mērķus.

Pamatojoties uz citu valstu pieredzes izvērtējumu, kā arī ņemot vērā pašreiz spēkā esošo normatīvo regulējumu, ziņojumā nedefinēts iespējamais modelis reformas īstenošanai. Tas paredz izdalīt derīgos izrakteņus un zemes dzīļu nogabalus ar derīgām īpašībām kā atsevišķu īpašuma priekšmetu, kā arī derīgo izrakteņu sadalīšanu valstij un zemes īpašniekam piederošos derīgajos izrakteņos. Dalījums balstītos uz īpašu kritēriju piemērošanu. Savukārt derīgo izrakteņu izpēte un ieguve, kā arī zemes dzīļu nogabalu ar derīgām īpašībām izpēte un izmantošana arī turpmāk pamatotos uz valsts izsniegtu atļauju (licenci).

Piedāvātajā modelī būtiska loma ir licences turētāja un zemes īpašnieka tiesisko attiecību noregulēšanai. Tiek piedāvāts aizstāt pašreizējo sistēmu, kad nepieciešama zemes īpašnieka atļauja derīgo izrakteņu izpētes un ieguves darbu veikšanai, ar iepriekšēja paziņojuma sistēmu, kad licences turētājs savlaicīgi informē zemes īpašnieku par šādu darbu uzsākšanu. Šim nolūkam nepieciešams ieviest pēc iespējas vienkāršu un caurskatāmu kompensāciju mehānismu, lai nodrošinātu zemes īpašnieka likumisko interešu aizsardzību. Šāda veida sistēma būtu ieviešama arī attiecībā uz zemes dzīļu derīgo īpašību izmantošanu – ar likumu jānosaka, ka ģeoloģiskās struktūras, kas to derīgo īpašību dēļ izmantojamas tautsaimniecībā, ir valstij piederošas neatkarīgi no tā, kam pieder zeme virs šādiem zemes dzīļu nogabaliem.

Piedāvātais modelis balstīts ne vien uz ārvalstu pieredzes izvērtējumu, bet arī uz secinājumiem par Satversmes 105. pantā paredzēto personas tiesību uz īpašumu aizsardzības kontekstā. Šim nolūkam ziņojumā definēts reformas leģitīmais mērķis, kā arī ieteikts piecu gadu pārejas periods jaunā tiesiskā regulējuma ieviešanai.

Piedāvātā modeļa ieviešanai nepieciešams grozīt Civillikuma 1042. pantu, kā arī izstrādāt konceptuāli jaunu Zemes dzīļu likumu un tam pakārtotos MK noteikumus. Secināts, ka piedāvātais modelis pārāk lielā mērā atšķiras no esošā likuma „Par zemes dzīlēm” (turpmāk – **Likums**) regulējuma, kas padara neiespējamu šī modeļa ieviešanu, grozot Likumu.

Lai pilnvērtīgi ieviestu piedāvāto modeli, papildus tiesiskajam izvērtējumam nepieciešams arī tā izvērtējums no ģeoloģijas, kā arī no ekonomiskā skatu punkta, īpaši pievēršoties saistīto nodokļu un nodevu, kā arī zemes īpašniekam izmaksājamās atlīdzības noteikšanas un izmaksas mehānismu aspektam.

1. Zemes dzīļu tiesiskā regulējuma reformas leģitīmā mērķa definēšana.

Koncepcijā norādīti tās mērķi – labvēlīgas investīciju vides veidošana derīgo izrakteņu nozarē, kā arī zemes īpašnieku ieinteresētības veicināšana zemes dzīļu resursu izpētē un izmantošanā. Savukārt no pašas Koncepcijas satura secināms, ka šobrīd pastāv dažādi šķēršļi, kas ierobežo minēto mērķu sasniegšanu. Tādējādi tiek pieņemts, ka

varētu būt nepieciešams reformēt zemes dzīļu tiesisko regulējumu, lai Konceptijā identificētos šķēršļus novērstu.

Ziņojums koncentrējas uz iespējamās reformas juridiskajiem aspektiem. Tā kā reformas ieviešana varētu potenciāli aizskart personu tiesības uz īpašumu (šis aspekts detalizētāk vērtēts ziņojuma 3. sadaļā), tad ir nepieciešams definēt reformas leģitīmo mērķi, attiecībā pret kuru pēc tam vērtēt iespējamās tiesību uz īpašumu ierobežošanas variantus un to robežas.

Šajā ziņojuma sadaļā tādējādi tiks pārbaudīti Konceptijā ietverti fakti un secinājumi, kuri liecina par investīcijām nelabvēlīgu normatīvo regulējumu derīgo izrakteņu ieguves jomā Latvijā. Pēc tam tiks identificēti kritēriji, kas raksturo investoriem pievilcīgu vidi. Tādējādi šīs ziņojuma sadaļas noslēgumā būs iespējams definēt zemes dzīļu tiesiskā regulējuma reformas leģitīmo mērķi, kura kontekstā skatīt gan iespējamās tiesību uz īpašumu ierobežojumus, gan vērtēt Konceptijā noformulētos reformas variantus, gan arī sniegt konkrētus ieteikumus pastāvošā regulējuma uzlabošanai.

1.1. Pastāvošā tiesiskā regulējuma raksturojums.

Ņemot vērā, ka Konceptijas projektā zemes dzīļu tiesiskais regulējums jau ir detalizēti un korekti aprakstīts, šajā ziņojuma sadaļā tiks apkopoti, mūsaprāt, būtiskākie zemes dzīļu tiesiskā regulējuma aspekti. Šīs sadaļas mērķis līdz ar to ir koncentrēti un kontekstā raksturot zemes dzīļu un derīgo izrakteņu īpašumtiesību jautājumus saskaņā ar spēkā esošajiem normatīvajiem aktiem.

Zemes dzīļu lietošanas tiesiskais regulējums balstās uz Civillikuma 1042. un 1043. panta, kā arī uz Likuma noteikumiem un nosacījumiem. Atbilstoši minēto Civillikuma normu gramatiskajai interpretācijai (1) zemes dzīles un visi tajās esoši derīgie izrakteņi pieder zemes īpašniekam; un (2) zemes īpašnieka rīcība ar viņam piederošajām zemes dzīlēm ir neaprobežota¹. Derīgie izrakteņi to dabiskā stāvoklī ir zemes gabala sastāvdaļa un atbilstoši vispārīgam principam tie nav uzskatāmi par patstāvīgu īpašuma priekšmetu.²

Zemes dzīļu un derīgo izrakteņu tiesiskā piederība Latvijas teritorijā ir nemainīga jau vismaz kopš 19. gadsimta. Civillikuma 1042. pants ir tāds pats, kā Baltijas vietējo civillikumu kopojuma 877. pants. Šī tiesību norma tika interpretēta tādējādi, ka bez zemes gabala īpašnieka piekrišanas ir nepieļaujamas jebkādas darbības zemes dzīlēs neatkarīgi no tā, kādā dziļumā tās tiek veiktas.³ Savukārt nedaudz vēlāk tiesību doktrīnā norādīts, ka faktiski tiesības uz zemes dzīlēm attiecināmas tieši uz tajās esošajiem derīgajiem izrakteņiem, nevis uz zemes dzīlēm vispār.⁴ Turklāt tiek uzsvērts, ka

¹ Atbilstoši Civillikuma 1043. pantam vienīgais aprobežojums ir aizliegums aizskart svešas robežas, rīkojoties ar savu īpašumu.

² A. Grūtups, E. Kalniņš. Civillikuma komentāri. Trešā daļa. Lietu tiesības. Īpašums. Otrās papildinātais izdevums. – Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2002, 204. lpp.

³ В. Буковский (сост.). Свод гражданских узаконений губерний Прибалтийских (съ продолжениемъ 1912 -1914 г.г. и съ разъяснениями) въ 2 томахъ. Томъ I, содержащий Введение, Право семейственное, Право вещное и Право наследования. – Рига: Г. Гемпель и Ко, 1914, с. 372.

⁴ И. Тютрюмовъ. Гражданское Право. Изд. 2. – Тарту: Типография Г. Лаакманъ, 1927, с. 180.

„[z]emes īpašnieka tiesību būtība ir nodrošināt viņa tiesības uz zemes dziļu saturu tikai tiktāl, ciktāl sniedzas iespējas uz tām iedarboties”⁵

Tāpat arī tiek norādīts, ka atšķirībā no Rietumeiropas valstīm Baltijā zemes dziļu īpašumtiesību sistēma būvēta ap zemes īpašnieka tiesībām iegūt derīgos izrakteņus tam piederošās zemēs. Turpretim Rietumeiropā pamatā darbojas princips, ka tiesības iegūt derīgos izrakteņus nav tieši saistītas ar tiesībām uz attiecīgo zemes gabalu. Kā norāda Dr. iur. prof. Jānis Rozenfelds:

„[Civillikums] tā oriģinālajā formātā, t.i., uz 1938. gada 1. janvāri, kad tas pirmo reizi stājās spēkā, izvirzīja ļoti kategorisku [īpašuma fiziskās vienotības] principa ievērošanu, kas uz tā laika likumdošanas kopīgā fona raksturojama kā ļoti konservatīva.”⁶

Iepriekš minētie secinājumi pārnesti arī Likumā – tas vēlreiz atkārtoti, ka zemes dzīles un tajās esošie derīgie izrakteņi pieder attiecīgo zemes gabalu īpašniekiem (3. pants), kā arī liedz trešajām personām bez īpašnieka tiešas piekrišanas izmantot zemes dzīles (8. pants). No Likuma 5. panta trešās daļas, piemēram, ir noprotams, ka pat valsts nozīmes derīgo izrakteņu atradņu ekspluatācija zemes gabalos, kas pieder privātpersonām, ir iespējama tikai tad, kad attiecīgais zemes gabals ir atsavināts saskaņā ar Sabiedrības vajadzībām nepieciešamā nekustamā īpašuma atsavināšanas likuma (turpmāk – **Atsavināšanas likums**) noteikumiem un nosacījumiem⁷.

Tai pat laikā jāatzīst, ka Likums ierobežo zemes īpašnieku absolūto varu pār zemes dzīlēm un tajās esošajiem derīgajiem izrakteņiem. Tā kā zemes dzīles tiek atzītas par „neatjaunojamu vērtību, kas izmantojama vienlaikus zemes īpašnieku, valsts un sabiedrības labā” (Likuma 6. panta pirmā daļa), tad zemes dziļu izmantošana ar Likumu tiek pakļauta licencēšanai (Likuma 10. pants) ar atsevišķiem izņēmumiem, kas attiecas uz bieži sastopamo derīgo izrakteņu iegūšanu ierobežotā teritorijā un dziļumā (Likuma 11. pants). Tiek pat norādīts, ka Likumā ietvertie nekustamā īpašuma aprobežojumi ir pretrunīgi un nonāk pretrunā ar Likuma vispārējiem principiem īpašuma horizontālās nedalāmības kontekstā.⁸

Papildus derīgajiem izrakteņiem Likums pievēršas arī valsts nozīmes zemes dziļu nogabaliem – Ministru kabineta (turpmāk – **MK**) noteiktiem zemes garozas iecirkņiem, „kuros ir noteiktas zemes dziļu īpašības un kuru lietošanai var būt sevišķi svarīga nozīme valsts ekonomikas, aizsardzības un citās jomās” (Likuma 1. panta 19. punkts). Tomēr, vērtējot Likuma regulējumu šajā jautājumā, jāsecina – Likums galvenokārt koncentrējas uz potenciālām derīgo izrakteņu krātuvēm un ar to ieguvī saistītiem aspektiem. Savukārt ar valsts nozīmes zemes dziļu nogabaliem saistītais Likuma regulējums ir sekundārs un aprobežojas ar vispārīga rakstura normām, neskarot šo jomu konkrēti.

---

⁵ Turpat.

⁶ Rozenfelds J. Īpašuma fiziskās vienotības (*ad caelum*) entropija Latvijas tiesībās. Jurista Vārds. 18. decembris 2012, Nr. 51(750).

⁷ Jānorāda, ka Likumā šajā vietā joprojām ir atsauce uz likumu „Par nekustamā īpašuma piespiedu atsavināšanu valsts un sabiedriskajām vajadzībām”, lai arī tas jau ir zaudējis spēku kopš 2011. gada 1. janvāra.

⁸ Rozenfelds J. Īpašuma fiziskās vienotības (*ad caelum*) entropija Latvijas tiesībās. Jurista Vārds. 18. decembris 2012, Nr. 51(750).

1.2. Investīciju piesaisti veicinoša tiesiskā regulējuma raksturojums.

Koncepcijas mērķis ir ar tiesiskā regulējuma uzlabošanas palīdzību veicināt jaunas investīcijas Latvijā, kas šajā gadījumā varētu izpausties kā investīcijas derīgo izrakteņu ieguves nozarē.

Ekonomiskās sadarbības un attīstības organizācija (OECD) uzsver, ka valstu pienākums ir veidot stimulējošu ietvaru, kurā uzņēmumi varētu attīstīties, pateicoties drošai biznesa videi. Tāpat arī tiek uzsvērtā paredzamība un drošība, kā arī vienkārša un saprotama nodokļu sistēma. Tiesiskā regulējuma jomā tiek norādīts uz nepieciešamību nodrošināt skaidri definētas un saprotamas pušu tiesības un pienākumus īpašumtiesību jautājumos.⁹

Kanāda, kas ir starp vadošajām pasaules valstīm derīgo izrakteņu ieguvē, kā vienu no savām būtiskākajām priekšrocībām potenciālo investoru acīs izceļ faktu, ka derīgie izrakteņi ir valsts īpašums. Turklāt valsts iegulda līdzekļus un pūles brīvi pieejamu ģeoloģisko pētījumu sagatavošanā, kas ir pamats potenciālajiem investoriem labāk izprast Atradņu stāvokli un ekonomisko potenciālu.¹⁰

1.3. Pastāvošie šķēršļi investīcijām zemes dzīļu izpētē un apgūšanā.

Mūsaprāt Koncepcijā jau norādīti galvenie šķēršļi zemes dzīļu izpētei un apgūšanai Latvijā (skatīt Koncepcijas projekta 5. daļu). Tā kā šis ziņojums koncentrējas uz zemes dzīļu normatīvā regulējuma pilnveidošanu, tad šādā kontekstā jāizceļ divi būtiskākie no Koncepcijā minētajiem problēmjautājumiem – normatīvā regulējuma neatbilstība attīstīto valstu praksei, kā arī zemes dzīļu īpašumtiesību striktais regulējums Latvijas tiesībās.

Ziņojuma 1.1. sadaļā tika minēts, ka zemes īpašuma tiesību apjoms (robežas) Latvijas civiltiesībās vēsturiski attīstījies atšķirīgi no citu Eiropas valstu tiesiskā regulējuma šajā jautājumā, pieņemot izteikti konservatīvu un modernām tendencēm neatbilstoši stingru nostāju īpašuma fiziskās vienotības jautājumā.¹¹ Šī problēma gala rezultātā izpaužas vairākās Likuma iekšējās pretrunās, kas, visticamāk, radušās, cenšoties piemērot Likuma saturu aktuālajām tendencēm.

Mūsu pieredze, sadarbojoties ar SIA „Balin Energy” naftas ieguves izpētes urbumu organizēšanā Latvijas ekskluzīvajā ekonomiskajā zonā,¹² liecina, ka nesakārtota normatīvo aktu bāze, kas netiek regulāri aktualizēta, ņemot vērā jaunākās industrijas tendences, būtiski aizkavē investīciju lēmumu pieņemšanu un sarežģī investoru darbu. Investoriem ir sarežģīti darboties tāda tiesiskā regulējuma ietvaros, kas būtiski atšķiras no industrijas vispārpieņemtās prakses citviet pasaulē.

⁹ Best-Practice Guide for a Positive Business and Investment Climate. Pieejams: <http://www.osce.org/eea/19768?download=true>.

¹⁰ Skatīt: <http://www.nrcan.gc.ca/mining-materials/publications/8782>. Detalizētāk par Kanādas un citu valstu zemes dzīļu tiesisko regulējumu skatīt arī šī ziņojuma 2.3.3. sadaļu. Kā būs redzams, lielā vairumā šo valstu derīgie izrakteņi ir valsts īpašums.

¹¹ Rozenfelds J. Īpašuma fiziskās vienotības (*ad caelum*) entropija Latvijas tiesībās. Jurista Vārds. 18. decembris 2012, Nr. 51(750).

¹² Mēs līdzdarbojāmies visās procesa stadijās, sākot no licencēšanas, piedalīšanās normatīvo aktu izstrādē (piemēram, Ministru kabineta noteikumi “Noteikumi par ogļūdeņražu meklēšanu, izpēti un ieguvu” (2012. gada projekts Nr. VSS-966; <http://www.mk.gov.lv/lv/mk/tap/?pid=40226327>)), kā arī sniedzām nepieciešamo juridisko atbalstu izpētes urbuma organizatoriskajos darbos un izpētes urbuma veikšanas laikā.

Tā kā Latvijas teritorijā kalnrūpniecība un derīgo izrakteņu ieguve līdz šim bijusi maz attīstīta, arī attiecīgais Civillikuma regulējums laika gaitā nav pielāgojies mūsdienu tendencēm, savukārt Likums salīdzinājumā ar citu valstu līdzīga satura normatīvajiem aktiem ir vispārīgs un nesniedz precīzu priekšstatu par zemes dzīļu apgūšanas procesu. Šāds tiesiskais regulējums potenciāliem investoriem ar pieredzi un zināšanām derīgo izrakteņu izpētē un ieguvē nav saprotams un tādēļ liedz pieņemt investīciju lēmumus.

1.4. Zemes dzīļu tiesiskā regulējuma reformas leģitīmais mērķis.

Koncepcijas 5. daļā un šī ziņojuma 1.1. un 1.3. sadaļā konstatētās problēmas liecina, ka Civillikuma striktā un novecojusī pieeja ģeogrāfiskās vienotības jautājumā, kā arī pretrunīgais un nepietiekamais Likuma regulējums, kuru būtiski ietekmē arī novecojusī Civillikuma pieeja zemes dzīļu jautājumam, ir būtisks šķērslis investīciju piesaistīšanai derīgo izrakteņu izpētei un ieguvei.

Kā norādīts Likuma 6. panta pirmajā daļā, zemes dzīles tiek raksturotas kā „*neatjaunojama vērtība, kas izmantojama vienlaikus zemes ģeogrāfiskajai vienotībai, valsts un sabiedrības labā*”. Šāda tēze tiek raksturota kā „*principā neizpildāma*”¹³. Turklāt tā ir acīmredzami novecojusi, par ko liecina valsts un sabiedrības interešu nodalīšana. Mūsdienu apstākļos šāds interešu nodalījums (vai pat pretnostatījums) varēja pastāvēt Likuma pieņemšanas laikā (1996. gadā), ņemot vērā tā laika izpratni konstitucionālo tiesību, tostarp cilvēktiesību jautājumos.¹⁴ Savukārt pašreiz jau jāņem vērā Satversmes 105. pantā ietvertais aizliegums ģeogrāfiskajai vienotībai izmantot ģeogrāfiskumu pretēji sabiedrības interesēm. Satversmes tiesa atzinusi sabiedrības labklājību par leģitīmu interesi,¹⁵ tādējādi rīcība, kas ir vērsta pret to, nepelna aizsardzību.

Apkopojot iepriekš minēto, zemes dzīļu tiesiskā regulējuma reformas leģitīmais mērķis būtu sabiedrības interesēm atbilstoša, ekonomiski efektīva un ilgtspējīga zemes dzīļu izmantošana.

2. **Ārvalstu pieredze zemes dzīļu tiesiskā regulējuma jomā.**

Kā tika secināts šī ziņojuma 1. sadaļā, derīgo izrakteņu ieguves industrija Latvijā ir maz attīstīta, līdz ar to ir saskatāmi trūkumi šo jomu regulējošajos normatīvajos aktos. Turklāt tika konstatēts, ka Civillikuma regulējums attiecībā uz zemes dzīļu un derīgo izrakteņu piederību ir konservatīvs, pat novecojis. Tādēļ ir svarīgi apzināt tendences zemes dzīļu tiesiskajā regulējumā ārvalstīs.

Šajā ziņojuma sadaļā sniedzam koncentrētu ieskatu citu valstu normatīvajā regulējumā zemes dzīļu un derīgo izrakteņu ieguves jomā. 2.1. sadaļā esam izdalījuši tuvāko

¹³ Rozenfelds J. Ģeogrāfiskās vienotības (*ad caelum*) entropija Latvijas tiesībās. Jurista Vārds. 18. decembris 2012, Nr. 51(750).

¹⁴ Skatīt arī, piemēram, likumu „Par nekustamā ģeogrāfiskuma piespiedu atsavināšanu valsts un sabiedrības vajadzībām”: LR likums, 1992. gada 15. septembris. „Ziņotājs”, 39, 15.10.1992., kurā arī pastāvēja šāds interešu pretnostatījums. Savukārt Satversmes VIII nodaļa, kura nostiprināja personas tiesību uz ģeogrāfiskumu konstitucionālo aizsardzību (skatīt Satversmes 105. pantu) un noteica, ka šīs tiesības ierobežojamas tikai „*sabiedrības vajadzībām*”, tika pieņemta un stājās spēkā tikai 1998. gadā.

¹⁵ Satversmes tiesa. 2008-34-01. 13.02.2009. 19. punkts.

kaimiņvalstu – Lietuvas un Igaunijas – pieredzi. Tālāk 2.2. sadaļā apskatīta atsevišķu ES dalībvalstu pieredze, lai gūtu priekšstatu par kopīgām tendencēm. Savukārt ziņojuma 2.3. sadaļā apskatīta citu valstu – Šveices, Norvēģijas, Kanādas – situācija.

Pētot situāciju citās valstīs, galvenokārt esam centušies noskaidrot zemes dziļu un derīgo izrakteņu piederības jautājumu, kā arī izprast zemes īpašnieku tiesību apjomu gadījumos, kad tās saskaras ar derīgo izrakteņu izpēti un ieguves veicēju tiesībām.

2.1. Lietuva un Igaunija.

2.1.1. *Lietuva.*

Lietuvas Civillikuma¹⁶ V nodaļas 4.40 panta trešajā daļā noteikts, ka zemes gabala īpašniekam pieder īpašumtiesības uz zemes virskārtu un minerāliem zemē, ciktāl tas atbilst normatīvajiem aktiem un ir nepieciešams zemes gabala izmantošanas mērķim. Savukārt Zemes dziļu likums¹⁷ paredz, ka zemes dziļes pieder valstij un to izmantošanai nepieciešama īpaša atļauja. Izvērtējot Lietuvas Zemes dziļu likumā¹⁸ minēto, zemes dziļu robeža sākas 2 m dziļumā – līdz šim dziļumam zemes īpašnieks var veikt derīgo izrakteņu ieguvei bez licences, ja vien ieguves platība nepārsniedz 0,5 ha.

Jāatzīmē, ka Lietuva līdzās Spānijai un Slovēnijai ir viena no trim ES valstīm, kur visi derīgie izrakteņi tiek uzskatīti par valsts īpašumu.¹⁹

2.1.2. *Igaunija.*

Igaunijā zemes dziļes ir zemes gabala īpašnieka īpašums.²⁰ Tai pat laikā Igaunijas Īpašuma tiesību likuma 127. panta pirmā daļa satur būtisku atrunu, ka tiesības uz īpašumu sniedzas līdz tādām dziļumam, līdz kuram „*sniedzas īpašnieka intereses nekustamā īpašuma izmantošanā*”.²¹ Savukārt 127. panta otrajā daļā noteikts, ka nekustamā īpašuma īpašnieks „*neaižliegs darbības, kas notiek tādā [...] dziļumā, līdz kuram nesniedzas īpašnieka interese izmantot nekustamo īpašumu atbilstoši tā lietošanas mērķim*”. Šī paša likuma 130. panta pirmā daļa atdala zemes dziļes atrodamos minerālus (attiecināmo minerālu saraksts tiek noteikts ar Zemes garozas

¹⁶ Lietuvas Civillikums; likuma Nr. VIII-1864: Lietuvas Republikas likums. Valstybės žinios, 2000. gada 18. jūlijs, Nr. 74-2262. Pieejams: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=404614&p_tr2=2 (pēdējā pieejamā redakcija angliiski - http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=404614&p_tr2=2).

¹⁷ Zemes dziļu likums; likuma Nr. I-1034: Lietuvas Republikas likums. Valstybės žinios, 1995. gada 5. jūlijs, Nr. 63-1582. Pieejams: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=476625&p_tr2=2 (pēdējā pieejamā redakcija angliiski - http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_e?p_id=101711&p_tr2=2)

¹⁸ Zemes dziļu likums; likuma Nr. I-1034: Lietuvas Republikas likums. Valstybės žinios, 1995. gada 5. jūlijs, Nr. 63-1582. Pieejams: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=476625&p_tr2=2 (pēdējā pieejamā redakcija angliiski - http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_e?p_id=101711&p_tr2=2)

¹⁹ Analysis of the competitiveness of the non-energy extractive industry in the EU. Eiropas Komisijas ziņojums, Brussels, 04.06.2007, SEC(2007) 771. Pieejams: http://ec.europa.eu/enterprise/sectors/metals-minerals/files/sec_2007_771_en.pdf.

²⁰ Īpašuma tiesību likums: Igaunijas Republikas likums. Riigi Teataja, I 1993, 39, 590, 1993. gada 9. jūnijs. Pieejams: <http://www.legaltext.ee/text/en/X0004K8.htm>.

²¹ „[...] depth to which the interest of the owner extends in the use of the immovable.”

likumu²² un uz tā pamata izdotajiem normatīvajiem aktiem) no paša nekustamā īpašuma un nosaka, ka šie minerāli pieder valstij.

Zemes garozas likums nosaka, ka derīgie izrakteņi valsts nozīmes derīgo izrakteņu atradnēs²³ (turpmāk – **Atradnes**) ir valsts īpašums neatkarīgi no tā, vai šīs atradnes atrodas zem valstij vai privātpersonai piederošas zemes. Minētā likuma 3. panta trešā daļa paredz, ka valsts nozīmes Atradņu sarakstu sastāda valdība, savukārt pašā likumā noteikti kritēriji, pēc kādiem Atradnes var tikt iekļautas šajā sarakstā:

- 1) ja attiecīgo derīgo izrakteņu apjoms vai kvalitāte Atradnēs ir nozīmīgs, vērtējot no valsts ekonomiskās attīstības viedokļa;
- 2) ja Atradnēs esošie derīgie izrakteņi ir izmantojami preču ar eksporta potenciālu ražošanai;
- 3) ja Atradnēs esošo derīgo izrakteņu ieguvei ir būtiska ietekme uz vidi vairākas pašvaldībās, vai arī tā pārsniedz valsts robežas.

Jebkurā gadījumā valstiski nozīmīgas ir tās Atradnes, kas atrodas pārrobežu ūdenstilpnēs, teritoriālajā jūrā, iekšzemes teritoriālajos ūdeņos un ekskluzīvajā ekonomiskajā zonā.

Atbilstoši Zemes garozas likuma 4. panta pirmajai daļai valstij pieder visi derīgie izrakteņi pamatiežos (pamatiežu māli, dolomīts, fosforīts, kristāliskais būvākmenis, kaļķakmens, kvarca smiltis, degslānekļis).²⁴ Tāpat, kā jau minēts, valstij pieder derīgie izrakteņi Atradnēs²⁵ un ezeru un jūras (ārstnieciskās) dūņas, kā arī derīgie izrakteņi zem valstij piederošajiem zemes gabaliem un derīgie izrakteņi pirmsleduslaikmeta iežos. Valstij pieder arī neregistrētie nogulumieži, šķidrums un gāzes zemes dzīlēs (Zemes garozas likuma 4. panta trešā daļa). Jāsecina, ka zemes dzīļu nogabali un derīgie izrakteņi, uz kuriem varētu pretendēt privātpersonas kā attiecīgo zemes gabalu īpašnieces, ir būtiski ierobežoti.

Saskaņā ar Zemes garozas likuma 52. panta trešo daļu jebkādas darbības zemes dzīlēs iespējamās, noslēdzot vienošanos ar attiecīgā zemes gabala īpašnieku. Lai arī sākotnēji tas rada pamatotas bažas, ka zemes īpašnieks varētu izmantot šo likuma normu savā labā un likt šķēršļus zemes dzīļu izmantošanai, jāpatur prātā atruna Īpašuma tiesību likuma 127. pantā – nekustamā īpašuma īpašnieks „*neizliegs darbības, kas notiek tādā*

²² Zemes garozas likums: Igaunijas Republikas likums. Riigi Teataja, I 2004, 84, 572, 2004. gada 23. novembris. Pieejams: http://faolex.fao.org/cgi-bin/faolex.exe?database=faolex&search_type=query&table=result&query=ID:LEX-FAOC098321&format_name=ERALL&lang=eng.

²³ Jāatzīmē, ka šī ziņojuma sagatavošanas laikā būtiskus sarežģījumus radīja terminoloģijas jautājumi. Piemēram, industrijā lietotais jēdziens *mineral deposit* Latvijas Zinātņu akadēmijas akadēmiskajā terminu datu bāzē „AkadTerm” tulkots kā „atradnes krājumi” (skatīt <http://termini.lza.lv/term.php?term=mineral%20deposit&list=&lang=EN&h=yes>). Pēc būtības Likumā šim jēdzienam atbilst jēdziens „derīgo izrakteņu atradne” (skatīt 1. panta 4. punktu). Ziņojumā esam devuši priekšroku terminam „atradne”, jo mūsu ieskatā tas korektāk raksturo apzīmējamo objektu – derīgo izrakteņu ievērojamu koncentrāciju noteiktā zemes dzīļu apgabalā.

²⁴ Skatīt arī: Analysis of the competitiveness of the non-energy extractive industry in the EU. Eiropas Komisijas ziņojums, Brussels, 04.06.2007, SEC(2007) 771. Pieejams: http://ec.europa.eu/enterprise/sectors/metals-minerals/files/sec_2007_771_en.pdf.

²⁵ Šeit un turpmāk – valstīs, kurās derīgie izrakteņi tiek iedalīti valstij un zemes īpašniekiem piederošajos, valsts īpašumā parasti ir visi metāli, ogļūdeņraži, dārgakmeņi, visas gāzveida vielas, radioaktīvās vielas, ārstnieciskie ūdeņi un dūņas.

[...] dziļumā, līdz kuram nesniedzas īpašnieka interese izmantot nekustamo īpašumu atbilstoši tā lietošanas mērķim”.²⁶ Tādējādi tiek panākta visu ieinteresēto personu tiesību aizsardzība un saskaņošana.

2.2. Citas ES dalībvalstis.

2.2.1. Somija.

Saskaņā ar Somijas Kalnrūpniecības likumu²⁷ derīgie izrakteņi tiek iedalīti pieprasāmajos (no angļu val. – *claimable*) un nepieprasāmajos (no angļu val. – *non-claimable*). Pieprasāmie derīgie izrakteņi, kuri uzskaitīti Kalnrūpniecības likumā, pieder valstij neatkarīgi no tā, kam pieder zemes gabals virs attiecīgajām atradnēm. Ja kāda persona vēlas uzsākt šo derīgo izrakteņu ieguvu, tai jāsaņem attiecīga atļauja no valsts.

Nepieprasāmie derīgie izrakteņi uzskatāmi par attiecīgā zemes gabala īpašniekam piederošiem, un tikai zemes gabala īpašnieks var noteikt, vai trešajām personām ļaut tos iegūt.

Zemes īpašniekam Kalnrūpniecības likuma 99., 100. un 101. pantā paredzēta atlīdzība par derīgo izrakteņu izpēti un ieguvu, kā arī par blakusproduktu ieguvu. Attiecīgo maksājumu apmērs atkarīgs gan no izmantotās zemes platības, gan arī no iegūto derīgo izrakteņu vērtības vai blakusproduktu realizācijas vērtības.

Kalnrūpniecības likuma mērķis ir nodrošināt sociāli, ekonomiski un ekoloģiski ilgtspējīgu pieeju derīgo izrakteņu izpētē un ieguvē.

2.2.2. Vācija.

Saskaņā ar Vācijas Civillikuma (*Bundesgesetzbuch*)²⁸ 905. pantu zemes gabala īpašniekam pieder zemes dziļes zem tā. Taču panta otrajā daļā izdarīta nozīmīga atruna, ka „īpašnieks nedrīkst aizliegt darbības, kas tiek veiktas tādā [...] dziļumā, ka nepastāv īpašnieka intereses tās nepieļaut”.

Derīgo izrakteņu piederību un izpēti un ieguves kārtību regulē Federālais kalnrūpniecības likums (*Bundesberggesetz*)²⁹. Tā pamatā ir derīgo izrakteņu iedalījums „brīvajos” (*Bergfreie Bodenschätze*) un „zemes īpašnieku” (*Grundeigene Bodenschätze*). Pēdējie pieder zemes gabala, zem kura tie atrodas, īpašniekiem. Savukārt „brīvie” derīgie izrakteņi nav attiecīgo zemes gabalu īpašnieku īpašums, un to ieguvei nepieciešama valsts atļauja. „Brīvo” derīgo izrakteņu uzskaitījums sniegts Federālā

²⁶ Kā norādīts šī ziņojuma 2.2.2. sadaļā, līdzīga saturs tiesību norma (resp., norma, kas paredz zemes īpašnieka piekrišanu darbu veikšanai zemes dziļēs) Vācijas tiesībās satur tiešu atsauci uz likuma normu, kas aizliedz zemes īpašniekam likt šķēršļus darbībām tādā dziļumā, kur objektīvi nesniedzas zemes īpašnieka intereses.

²⁷ Kalnrūpniecības likums: Somijas likums. Pieejams <http://www.finlex.fi/en/laki/kaannokset/2011/en20110621.pdf>.

²⁸ Civillikums (*Bundesgesetzbuch*): Vācijas likums. Bundesgesetzblatt I, s. 42, 2909; 2003 I s. 738. Pieejams: http://www.gesetze-im-internet.de/englisch_bgb/englisch_bgb.html#p0265.

²⁹ Federālais kalnrūpniecības likums: Vācijas likums. Bundesgesetzblatt I s. 1 310. Pieejams: <http://www.gesetze-im-internet.de/bbergg/BJNR013100980.html>.

kalnrūpniecības likuma 3. pantā, un tajā neiekļautie izrakteņi uzskatāmi par „zemes īpašnieku” derīgajiem izrakteņiem.

Federālais kalnrūpniecības likums paredz, ka derīgo izrakteņu pētniekiem vai ieguvējiem pirms darbu uzsākšanas jāsaņem zemes gabala īpašnieka piekrišana šādu darbu veikšanai (likums 39. panta pirmā daļa). Taču turpat ir sniegta piebilde, ka šis noteikums nekādi neietekmē Vācijas Civillikuma 905. panta piemērošanu. Tātad zemes īpašnieks nedrīkst nepamatoti atteikt savu piekrišanu zemes dziļi izpētei un derīgo izrakteņu ieguvei.

2.2.3. Nīderlande.

Saskaņā ar Nīderlandes Civillikumu³⁰ zemes īpašniekam pieder ne vien zemes gabals, bet arī zem tā atrodošies pazemes slāņi (5:20 panta pirmā daļa). Tai pat laikā 5:21 panta otrā daļa nosaka, ka trešās personas var lietot attiecīgajam zemes gabala īpašniekam piederošās zemes dziļi, ja vien tas tiek darīts tādā dziļumā, ka „īpašniekam nav intereses pret to iebilst”.

Nīderlandes kalnrūpniecības likuma³¹ 3. pants vispārīgi nosaka, ka derīgie izrakteņi ir valsts īpašums. Par derīgajiem izrakteņiem šī likuma izpratnē uzskatāmas visas organiskas izcelsmes vielas cietā, šķidrā vai gāzveida stāvoklī, izņemot metānu, kaļķakmeni, granti, smiltis, mālu, gliemežvākus un to maisījumus.

2.2.4. Zviedrija.

Zviedrijas tiesībās nekustamais īpašums tiek skatīts kā „divdimensiju īpašumtiesību vienība” (*two-dimensional property unit*).³² Tātad faktiski Zviedrijas tiesību sistēmā zemes dziļi tiesiskā piederība nav aktuāla. Tā vietā Zviedrijas normatīvie akti koncentrējas uz derīgo izrakteņu piederības jautājumiem.

Derīgo izrakteņu piederības, izpētes un ieguves jautājumus regulē Derīgo izrakteņu likums³³ un Derīgo izrakteņu rīkojums.³⁴ Derīgo izrakteņu likums ievieš koncesijas derīgo izrakteņu jēdzienu un nodala šos derīgos izrakteņus no pārējiem derīgajiem izrakteņiem.

Koncesijas derīgie izrakteņi ir uzskaitīti Derīgo izrakteņu likuma 1. nodaļas 1. pantā. Koncesijas derīgie izrakteņi uzskatāmi par valstij piederošiem, tādēļ to izpētes un ieguves darbi iespējami tikai un vienīgi uz valsts izsniegtas atļaujas pamata neatkarīgi no tā, vai šos darbus plāno veikt zemes īpašnieks, vai arī trešā persona. Koncesijas likuma

³⁰ Civillikums: Nīderlandes likums. Pieejams: <http://www.dutchcivillaw.com/civilcodegeneral.htm>.

³¹ Kalnrūpniecības likums: Nīderlandes likums. Pieejams: <http://www.nlog.nl/resources/Legislation/Mining%20Act%20English%20Translation%20%20jan%202012.pdf>.

³² Skatīt

<http://www.eui.eu/Documents/DepartmentsCentres/Law/ResearchTeaching/ResearchThemes/EuropeanPrivateLaw/RealPropertyProject/Sweden.PDF>.

³³ Derīgo izrakteņu likums: Zviedrijas likums. Pieejams: http://faolex.fao.org/cgi-bin/faolex.exe?database=faolex&search_type=query&table=result&query=ID:LEX-FAOC042438&format_name=ERALL&lang=eng.

³⁴ Derīgo izrakteņu rīkojums: Zviedrijas rīkojums. Pieejams: http://faolex.fao.org/cgi-bin/faolex.exe?rec_id=033864&database=faolex&search_type=link&table=result&lang=eng&format_name=@ERALL.

2. nodaļas 2. pantā noteikts, ka izpētes atļaujas izsniegšanai nepieciešami divi priekšnoteikumi:

- 1) ir jābūt pamatotam iemeslam uzskatīt, ka attiecīgajā vietā varētu tikt uzieti koncesijas derīgie izrakteņi; un
- 2) nedrīkst rasties šaubas, ka pieteicējam acīmredzami pietrūkst spēju un patiesas vēlmes veikt plānoto izpēti.

Attiecībā uz koncesijas turētāju attiecībām ar zemes īpašniekiem Derīgo izrakteņu likumā norādīts vien tas, ka derīgo izrakteņu ieguvei izmantojama tikai tik liela zemes platība, cik objektīvi nepieciešams. Savukārt zemes īpašniekiem atlīdzināmi zaudējumi, kas radušies derīgo izrakteņu ieguves dēļ, bet gadījumos, kad zemes gabala izmantošana rada īpašu apgrūtinājumu, koncesijas turētāja pienākums ir attiecīgo zemes gabalu no tā īpašnieka atpirkt, ja pēdējais to pieprasa.

Zemes gabala īpašniekiem kopš 2005. gada tiek maksātas derīgo izrakteņu kompensācijas – koncesijas turētāji maksā apmēram 1,5% no vidējās iegūto derīgo izrakteņu vērtības. Vēl 0,5% tiek maksāti valstij, kura tos novirza ar kalnrūpniecību saistītiem projektiem (jaunu atradņu izpēte, ilgtspējība u.tml.).

2.2.5. Polija.

Polijas Civillikuma³⁵ 46. pantā noteikts, ka nekustamo īpašumu veido „*zemes virsma [...] un pastāvīgi ar to saistītās būves [...]*”. Jāsecina, ka zemes dzīles neietilpst nekustamā īpašuma sastāvā.

Derīgo izrakteņu piederību, izpētes un ieguves kārtību regulē Ģeoloģijas un kalnrūpniecības likums.³⁶ Minētais likums ievieš kalnrūpniecības īpašuma jēdzienu, kas ietver sevī visus likumā uzskaitītos derīgos izrakteņus (tostarp arī termālos ūdeņus), un ir noteikts, ka valsts ir vienīgais kalnrūpniecības īpašuma īpašnieks neatkarīgi no tā, kur – zem valstij vai privātpersonai piederošas zemes – šis īpašums atrodas (skatīt likuma 10. pantu). Līdzīgi kā Zviedrijā, arī Polijā darbojas koncesijas princips – valsts piešķir atļauju privātpersonām veikt derīgo izrakteņu izpēti vai ieguvi (skatīt 2.2.4. sadaļu).

Ģeoloģijas un kalnrūpniecības likuma 18. panta pirmajā daļā noteikts – ja nekustamais īpašums (zemes gabals) vai tā daļa nepieciešama derīgo izrakteņu izpētei vai ieguvei, tad attiecīgo tiesību (koncesijas) turētājs var pieprasīt no zemes gabala īpašnieka tiesības šo īpašumu vai noteiktu tā daļu lietot attiecīgajam mērķim pret atlīdzību. Zemes gabala īpašniekam ir tiesības pieprasīt, lai pārmērīga apgrūtinājuma gadījumā (t.i., kad īpašums vairs nav izmantojams tā mērķiem derīgo izrakteņu izpētes vai ieguves dēļ) koncesijas turētājs atpērk attiecīgo nekustamo īpašumu. Jebkuras nesaskaņas koncesijas turētāja un zemes īpašnieka starpā risina tiesa (Ģeoloģijas un kalnrūpniecības likuma 18. panta ceturtnā daļa).

³⁵ Civillikums: Polijas likums. Pieejams: <http://www.kodeks-cywilny.pl/>.

³⁶ Ģeoloģijas un kalnrūpniecības likums: Polijas likums. Pieejams: http://www.mos.gov.pl/g2/big/2012_06/e1fd8f256cbc5cefb421364232bf09dc.pdf.

2.3. Citas valstis.

2.3.1. *Norvēģija.*

Ar derīgo izrakteņu izpēti un ieguvu saistītos jautājumus regulē Derīgo izrakteņu likums.³⁷ Tas definē, kuri derīgie izrakteņi ir valsts īpašums, un nosaka, ka pārējie derīgie izrakteņi, izņemot naftu, ir zemes īpašnieka īpašums (skatīt likuma 7. pantu).

Norvēģijā attiecībā uz valstij piederošajiem derīgajiem izrakteņiem darbojas koncesiju sistēma, kas ir līdzīga Zviedrijā esošajai (skatīt ziņojuma 2.2.4. sadaļu). Tai pat laikā jānorāda, ka Derīgo izrakteņu likuma mērķis ir nodrošināt ilgtspējīgas attīstības principa ievērošanu derīgo izrakteņu ieguvē (skatīt likuma 1. pantu). Šādā kontekstā, iespējams, vērtējami likuma noteikumi, ar kuru palīdzību var panākt, ka pretēji zemes īpašnieka gribai var tikt veikta arī zemes īpašniekam piederošo derīgo izrakteņu izpēte un ieguve, ja pastāv pamats uzskatīt, ka šo derīgo izrakteņu veidam un koncentrācijai attiecīgajā atradnē ir (vai nākotnē varētu būt) komerciāls potenciāls.

2.3.2. *Šveice.*

Šveices Civillikuma 667. pantā noteikts, ka zemes īpašniekam pieder zemes dzīles zem tam piederošā zemes gabala, taču tikai tiktāl, ciktāl sniedzas zemes īpašnieka „*legītīma interese izlietot savas tiesības uz īpašumu*”.³⁸

Mūsu veiktā izpēte liecina, ka katram Šveices kantonam ir savs derīgo izrakteņu likums (*Bergregalgesetz*). Tai pat laikā šie likumi ir savā starpā līdzīgi. Pamatā tie balstās uz sistēmu, kas ir līdzīga Zviedrijas koncesiju sistēmai (skatīt ziņojuma 2.2.4. sadaļu). Interesanti, ka Bernes kantona attiecīgais likums paredz – derīgo izrakteņu izpēti un ieguvu licencējošā iestāde var noteikt licenciātam, vai un kādā apmērā tam jākompensē zemes īpašniekam ar derīgo izrakteņu izpētes vai ieguves darbiem nodarītie zaudējumi.³⁹

2.3.3. *Kanāda.*

Vērtējot Kanādas pieredzi derīgo izrakteņu tiesiskā regulējuma jomā, jāņem vērā, ka šis regulējums var atšķirties no provinces uz provinci. Tomēr šī ziņojuma kontekstā vērā ņemami sekojoši Kanādas pieredzes aspekti.

Pirmkārt, 19., 20. gadsimta mijā notika pāreja no regulējuma, kas paredzēja zemes īpašnieka tiesības uz dzīlēs esošajiem derīgajiem izrakteņiem, uz regulējumu, saskaņā ar kuru šobrīd vairāk kā 90% teritorijas valdība ir vienīgais derīgo izrakteņu īpašnieks.

³⁷ Derīgo izrakteņu likums: Norvēģijas likums. Pieejams: http://www.regjeringen.no/upload/NHD/Vedlegg/lover/mineralsact_translation_may2010.pdf

³⁸ Civillikums: Šveices likums. Pieejams: <http://www.admin.ch/ch/e/rs/2/210.en.pdf>.

³⁹ Skatīt: https://www.sta.be.ch/belex/d/9/931_1.html.

Otrkārt, jāņem vērā arī tas, ka Kanādā zeme lielākoties ir valsts īpašums, un tikai aptuveni 10% zemes ir privātīpašums.⁴⁰ Šādā ziņā valstij ir lielāka rīcības brīvība noteikt tiesības trešajām personām piekļūt zemes gabaliem, zem kuriem ir potenciālas vai esošas atradnes.

Ņemot vērā atšķirīgo tiesību sistēmu, kā arī atšķirīgo situāciju zemes īpašumtiesību sadalījumā,⁴¹ Kanādas tiesiskais regulējums derīgo izrakteņu jomā nevarētu tikt tiešā veidā pārņemts Latvijas tiesību sistēmā. Tai pat laikā jāņem vērā, ka Kanāda ir viena no vadošajām pasaules valstīm derīgo izrakteņu ieguvē un investīciju piesaistē šai nozarei, tādēļ tās pieredzi būtu jāpatur prātā, modernizējot šo derīgo izrakteņu ieguves nozari Latvijā.

2.3.4. Grenlande.

Grenlandes piemērs šī ziņojuma ietvaros tiek apskatīts tādēļ, ka šis valsts (autonomijas Dānijas Karalistes sastāvā) Derīgo izrakteņu un ar derīgajiem izrakteņiem saistīto darbību likums⁴² ir viens no jaunākajiem šīs jomas likumiem. Turklāt šī likuma grozīšana 2012. un 2014. gadā liecina par tā uzlabošanu salīdzinājumā ar sākotnējo versiju. Tādējādi jāpieņem, ka Grenlandes likums atbilst pastāvošajai industrijas praksei.

Jānorāda, ka Grenlandes likums uz citu valstu līdzīgu likumu fona izceļ tādus licencējamus zemes dzīļu izmantošanas veidus, kā pazemes enerģijas izmantošana, pazemes cauruļvadu ierīkošana un uzglabāšana zemes dzīlēs.

Grenlandē visi zemes dzīlēs atrodamie derīgie izrakteņi uzskatāmi par valsts īpašumu. To ieguve ir licencējama, un licenču izsniegšana un termiņš atkarīgs no licencējamās darbības mērķa (no pieciem gadiem derīgo izrakteņu izpētei līdz piecdesmit vai vairāk gadiem uzglabāšanai). Jānorāda, ka, piemēram, izpētes licence nav ekskluzīva – izpēti vienā un tai pašā vietā var veikt vairākas licencētas personas. Izpētes licence tiek izsniegta uz laiku līdz pieciem gadiem.

Grenlandes likums nosaka, ka izpētes licences turētājam vai tā norādītai personai ir tiesības uz derīgo izrakteņu ieguvu atradnēs, kuras atklājis licences turētājs. Taču priekšrocības (patstāvīgi vai ar trešās personas starpniecību) iegūt derīgos izrakteņus atklātajās atradnēs tiek garantētas trīsdesmit gadu laikā no ieguves licences izsniegšanas dienas.

Gan izpētes, gan ieguves licence tiek anulēta, ja tajās norādītie darbi netiek veikti, vai arī tiek pārtraukti uz laiku, ilgāku par diviem gadiem.

---

⁴⁰ Skatīt:

<http://www.miningwatch.ca/sites/www.miningwatch.ca/files/Introduction%20to%20the%20Legal%20Framework%20for%20Mining%20in%20Canada.pdf>.

⁴¹ Salīdzinājumam, saskaņā ar Konceptijā ietvertu informāciju Latvijā aptuveni 2/3 zemju pieder privātpersonām (skatīt Konceptijas 2.4. daļu).

⁴² Derīgo izrakteņu un ar derīgajiem izrakteņiem saistīto darbību likums: Grenlandes likums. Pieejams: http://www.govmin.gl/images/stories/about_bmp/Unofficial_translation_-_Mineral_Resources_Act_as_amended_by_act_no_6_of_june_8_2014_-_pdf.pdf.

2.4. Latvijas zemes dzīļu tiesiskā regulējuma trūkumi salīdzinājumā ar ārvalstu pieredzi.

Šī ziņojuma 1.2. un 1.3. sadaļā tika norādītas īpašības, kas raksturo sakārtotu uzņēmējdarbības vidi derīgo izrakteņu izpētes un ieguves jomā, kā arī identificēti šķēršļi investīcijām zemes šajā nozarē. Cita starpā tika konstatēts, ka nozares regulācija kopumā neatbilst aktuālajām nozares tendencēm citviet. Šī ziņojuma 2. sadaļā sniegtais citu valstu pieredzes raksturojums apstiprina šī konstatējuma atbilstību patiesībai.

Valstīs, kurās ir attīstīta derīgo izrakteņu ieguves industrija, valdība ar tiesiskā regulējuma palīdzību centusies veidot funkcionējošu derīgo izrakteņu ieguves tirgu. Veicinošs faktors ir bijis valsts īpašumtiesību nodibināšana ar likumu uz derīgajiem izrakteņiem neatkarīgi no to atrašanās vietas. Tādējādi valsts faktiski izslēdz iespēju, ka zemes īpašnieks, kuram nav ne iespēju, ne intereses apgūt zemes dzīlēs esošos derīgos izrakteņus, varētu aizkavēt šo procesu.

Papildus investīcijas veicinošs faktors citās valstīs ir saprotami un skaidri kompensācijas mehānismi zemes īpašniekiem par tiem piederošo zemes gabalu izmantošanu derīgo izrakteņu ieguvē. Tādējādi tiek izslēgtas zemes īpašnieku nepamatoti augstas prasības šajā aspektā, savukārt potenciālajiem investoriem ir pilnīgs priekšstats par attiecīgo izdevumu pozīciju, plānojot katra atsevišķa investīciju projekta budžetu.

3. **Personas tiesību uz īpašumu ierobežošana.**

Koncepcijas 6. daļā norādīti divi iespējamās zemes dzīļu tiesiskā regulējuma reformas varianti:

- 1) **A variants** paredz nemainīt zemes īpašnieka īpašumtiesību uz zemes dzīlēm un derīgajiem izrakteņiem tajās apjomu, taču ieviest papildus tiesību uz īpašumu ierobežojumus; un
- 2) **B variants** paredz noteikt, ka zemes dzīles un līdz ar to arī tajās esošie derīgie izrakteņi kļūst par valsts īpašumu un tiek ierobežotas zemes īpašnieku tiesības liegt trešajām personām piekļuvi zemes dzīlēm.

Arī šī ziņojuma 1. un 2. sadaļā izdarītie secinājumi liek domāt, ka pastāvošais zemes īpašuma tiesību regulējums būtu reformējams, lai sasniegtu šī ziņojuma 1.4. punktā identificēto zemes dzīļu tiesiskā regulējuma reformas leģitīmo mērķi.

Ņemot vērā šos apsvērumus, šajā ziņojuma sadaļā uzmanība tiks pievērsta ar personas tiesību uz īpašumu ierobežošānu saistītajiem jautājumiem.

3.1. Satversmes 105. panta saturs.

Personas tiesības uz īpašumu aizsargā Satversmes 105. pants. Šī tiesību norma vienlaikus nodrošina īpašuma kā tiesību institūta pastāvēšanu un īpašuma kā personai piemītošu subjektīvu tiesību pastāvēšanu.⁴³

Šādā kontekstā Civillikums definē, kas ir īpašuma priekšmets (929. pants – īpašuma priekšmets ir tas, kas nav izņemts no vispārējās apgrozības; 1042. pants – zeme kā īpašums ietver sevī arī zemes dzīles zem tās un derīgos izraķerus tajās), kā arī nosaka personai piemītošo subjektīvo tiesību saturu (927. pants – īpašums kā pilnīgas varas tiesība pār lietu; 1043. pants – zemes īpašnieka tiesības rīkoties ar zemi un zemes dzīlēm pēc sava ieskata).

Jau iepriekš ziņojuma 1.1. sadaļā norādīts, ka zemes īpašuma vertikālās robežas Civillikuma izpratnē nav ierobežotas. Civillikums derīgos izraķerus kvalificē kā zemes gabala (zemes dzīļu) sastāvdaļu, un līdz to atdalīšanai no zemes dzīlēm derīgie izraķeņi netiek uzskatīti par patstāvīgu īpašuma priekšmetu. Tāpat par atsevišķu īpašuma tiesību priekšmetu nav uzskatāmas pazemes ģeoloģiskās struktūras, kuru specifiskās īpašības var tikt izmantotas saimnieciskiem nolūkiem.⁴⁴

Doktrīnā tiek norādīts, ka zemes gabala vertikālā robeža zemes dzīlēs sniedzas tiktāl, ciktāl pastāv īpašnieka „*pamatota un aizsargājama interese*”.⁴⁵ Intereses kritērijs esot vērtējams katrā atsevišķā gadījumā, par pamatu ņemot zemes gabala dabīgās īpašības un izmantošanas mērķi (iespējas).⁴⁶ Taču jāatzīmē, ka Civillikuma 1042. un 1043. panta gramatiskā interpretācija, kā arī ziņojuma 1.1. sadaļā minētie apsvērumi par šo normu satura ģenēzi paši par sevi nesniedz viennozīmīgu pamatu iepriekš norādītajām doktrīnas atziņām. Tādēļ pastāvošais tiesiskais regulējums sniedz pietiekamus argumentus arī šāda viedokļa pamatošanai:

„[C]ivillikums nepazīst [...] dziļuma robežas, un tādēļ, ja kādam īpašniekam būtu kāda interese aizstāvēt savas tiesības lielā augstumā vai dziļumā, tad pēc mūsu civillikuma tas viņam vienmēr ir iespējams.”⁴⁷

Tādējādi atšķirībā no, piemēram, Igaunijas un Vācijas tiesiskā regulējuma (skatīt šī ziņojuma 2.1.2. un 2.2.2. sadaļu), kur definēta īpašnieka interese, Civillikums pieļauj plašāku zemes īpašuma vertikālo robežu interpretāciju katrā atsevišķā gadījumā. Satversmes 105. panta paredzētā īpašuma aizsardzība attiektos uz šādas interpretācijas ceļā nedefinētajām īpašuma robežām.

⁴³ Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības. Autoru kolektīvs prof. R. Baloža zinātniskā vadībā. – Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2011, 465. lpp.

⁴⁴ Vienīgais uzskatāmais izņēmums no šī principa ir pazemes dabasgāzes krātuvju (PGK) pazemes daļa – saskaņā ar Enerģētikas likuma 20. pantu tā „*ir saglabājama*” valsts īpašumā.

⁴⁵ A. Grūtups, E. Kalniņš. Civillikuma komentāri. Trešā daļa. Lietu tiesības. Īpašums. Otrais papildinātais izdevums. – Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2002, 201. lpp.

⁴⁶ A. Grūtups, E. Kalniņš. Civillikuma komentāri. Trešā daļa. Lietu tiesības. Īpašums. Otrais papildinātais izdevums. – Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2002, 202. lpp.

⁴⁷ K. Čakste. Civiltiesības. – Rīga: Apgāds Zvaigzne ABC, 2011., 108. lpp.

3.2. Personas tiesību uz īpašumu ierobežošanas pamats.

Satversmes 105. pants paredz, ka (1) ir nepieļaujama īpašuma izmantošana pretēji sabiedrības interesēm un (2) īpašuma tiesības ierobežojamas tikai un vienīgi uz likuma pamata.

Satversmes 105. panta komentāros izdarīts secinājums, ka minētais Satversmes pants aizliedz īpašniekam izmantot savu īpašumu prettiesiski, t.i., pretēji likumam.⁴⁸ Atbilstoši šādai interpretācijai, īpašums tiek izmantots pretēji sabiedrības interesēm tikai tad, ja īpašnieks pārkāpj likumu jeb dara to, kas ir aizliegts.⁴⁹ Mūsaprāt, šāda interpretācija nepamatoti sašaurina Satversmes 105. pantā ietvertā aizlieguma saturu. Hipotētiski ir iespējamās situācijas, kad īpašnieka darbība (vai bezdarbība) nav ar likumu aizliegta, taču ir pretēja skaidri saskatāmām sabiedrības interesēm. Piemēram, Likuma kontekstā par šādu darbību (vai bezdarbību) varētu būt runa gadījumos, kad zemes īpašnieks nepamatoti liedz valstij (vai tās pilnvarotai personai) piekļuvi valsts nozīmes zemes dzīļu nogabalam.

Atbilstoši Satversmes 105. pantam ar likumu iespējams noteikt īpašuma tiesību ierobežošanu. Šāda tiesību ierobežošana attaisnojama ar Satversmes 116. pantā noteikta leģitīmā mērķa sasniegšanu.⁵⁰ Piemēram, saskaņā ar Likuma noteikumiem un nosacījumiem zemes dzīļu izmantošana iespējama tikai uz atļaujas pamata, jo saskaņā ar Likuma 6. panta pirmo daļu zemes dzīles izmantojamas ne vien zemes īpašnieka, bet arī sabiedrības interesēs. Līdzīgi arī Enerģētikas likuma 20. pantā noteikts, ka valsts īpašumā saglabājamas pazemes dabasgāzes krātuvju pazemes daļas.⁵¹ Tātad Likums tā pašreizējā redakcijā jau ierobežo zemes īpašniekam Civillikuma 1042. un 1043. pantā piešķirtās tiesības. Šāds ierobežojums ir noteikts ar ārēju normatīvo aktu, tādēļ zemes īpašniekiem nav tiesiska pamata pret to iebilst.

3.3. Samērīguma kritērija piemērošana.

Pat ar likumu noteikts īpašumtiesību ierobežojums var būt Satversmei neatbilstošs. Lai pārliecinātos, ka tā nav, ir jāvērtē attiecīgā ierobežojuma samērīgums jeb piemērotība leģitīmā mērķa sasniegšanai.

Atbilstoši Satversmes tiesas judikatūrai samērīgums nosakāms, secīgi pārbaudot trīs kritērijus⁵²:

- 1) jānoskaidro, vai ierobežojošais līdzeklis ir piemērots leģitīmā mērķa sasniegšanai (sabiedrības vajadzību nodrošināšanai);
- 2) jāizvērtē, vai šo mērķi nevar sasniegt citādi, t.i., izmantojot saudzējošākus ierobežojumus; un

⁴⁸ Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības. Autoru kolektīvs prof. R. Baloža zinātniskā vadībā. – Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2011, 468. lpp.

⁴⁹ Atbilstoši vispārzināmajam civiltiesību principam, personai ir atļauts viss, kas nav (ar likumu) aizliegts.

⁵⁰ Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības. Autoru kolektīvs prof. R. Baloža zinātniskā vadībā. – Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2011, 473. lpp.

⁵¹ Enerģētikas likums: Latvijas Republikas likums, 1998. gada 3. septembris. Latvijas Vēstnesis, 273/275 (1334/1336), 22.09.1998.

⁵² Skat., piemēram: Satversmes tiesa. 2008-34-01. 12.02.2009. 20. punkts.

- 3) jāpārliecinās, ka labums, ko sabiedrība iegūs no tiesību uz īpašumu ierobežošanas, būs lielāks par attiecīgai privātpersonai nodarīto zaudējumu.

„Sabiedrības vajadzības” tiek tulkotas kā sabiedrības kopējās intereses. Kā norādīts ziņojuma 3.2. sadaļā, viens no avotiem, kas definē sabiedrības vajadzības, ir Satversmes 116. pants, kurā kā aizsargājamas intereses, cita starpā, norādītas citu cilvēku tiesības, sabiedrības drošība un labklājība. Papildus tam, piemēram, Atsavināšanas likuma 2. pantā ietverts neizsmeļošs uzskaitījums tām interesēm, kas attaisno nekustamā īpašuma atsavināšanu sabiedrības vajadzībām – valsts aizsardzība, vides aizsardzība, veselības aizsardzība u.c. Līdzīgi arī Banku atsavināšanas likumā par sabiedrības kopējām interesēm atbilstošām nedefinētas banku sistēmas stabilitātes nodrošināšana, kā arī maksājumu sistēmas raitas darbības nodrošināšana.

Pašreiz Likums tikai noteic (6. panta pirmā daļa), ka zemes dzīles izmantojamas sabiedrības, ne tikai īpašnieka interesēs. Likuma 2. pantā konkretizēts, ka tā mērķis ir kompleksa, racionāla, vidi saudzējoša un ilgtspējīga zemes dzīļu izmantošana. Tai pat laikā, piemēram, Igaunijas Zemes garozas likums īpaši uzsver ekonomiski efektīvu zemes dzīļu izmantošanu kā vienu no likuma mērķiem, kā arī izceļ tādus aspektus kā valsts ekonomiskā attīstība un derīgo izrakteņu izmantošanu eksportspējīgu preču ražošanā. Tādējādi Igaunijā tiek īpaši uzsvērtas sabiedrības labklājības intereses, un likuma regulējums ir skatāms tieši šo interešu kontekstā.

Vērtējot saudzējošāka līdzekļa esamību personas tiesību uz īpašumu ierobežošanai, jāpatur prātā, ka saudzējošāks ir nevis jebkurš alternatīvs līdzeklis, bet tikai tāds, kas tik pat lielā mērā nodrošina leģitīmā mērķa sasniegšanu.⁵³

Jautājumā par sabiedrības iegūtā labuma un privātpersonai nodarītā zaudējuma proporciju nav pilnīgi precīzi nosakāma raksturojoša rādītāja. Šādā izpratnē likumdevējam, izvērtējot visu pieejamo informāciju kopsakarā, ir pietiekami liela rīcības brīvība nedefinēt attiecīgās sabiedrības intereses un ieguvumus un izlemt, vai un cik lielā mērā tās attaisno privātpersonas tiesību uz īpašumu ierobežošanu. Turklāt jāpatur prātā, ka privātpersonas zaudējumi tiek atlīdzināti, valstij maksājot kompensāciju par piespiedu kārtā atsavināto īpašumu.

4. Konceptijas projektā ietverto reformas variantu izvērtējums.

Ņemot vērā iepriekš ziņojuma 1. – 3. sadaļa veikto analīzi, abi Konceptijā piedāvātie zemes dzīļu reformas varianti tiks izvērtēti atbilstoši 1.4. sadaļā definētajam reformas leģitīmajam mērķim. Tāpat arī abi varianti tiks salīdzināti ar ārvalstu tiesisko regulējumu, kas apkopots ziņojuma 2. sadaļā. Visbeidzot, mēs sniegsim izvērtējumu tam, cik lielā mērā katrs no variantiem atbilst personas tiesību uz īpašumu aizsardzībai un pieļaujamajiem ierobežojumiem Satversmes 105. panta izpratnē. Tā rezultātā tiks definēts modelis, kas mūsu ieskatā visefektīvāk sasniegtu leģitīmo mērķi un spētu novērst Konceptijā un šajā ziņojumā identificētos šķēršļus iespējamo investoru piesaistei.

---

⁵³ Skatīt, piemēram: Satversmes tiesa. 2004-18-0106. 13.05.2005. 19. punkts.

4.1. Atbilstība leģitīmajam mērķim.

Ziņojuma 1.4. sadaļā zemes dzīļu tiesiskā regulējuma reformas leģitīmais mērķis tika nodefinēts kā sabiedrības interesēm atbilstoša, ekonomiski efektīva un ilgtspējīga zemes dzīļu izmantošana.

Mūsu ieskatā abi no Konceptijā piedāvātajiem variantiem lielākoties atbilst šim leģitīmajam mērķim. Tai pat laikā A variants varētu nesniegt pietiekami efektīvu risinājumu pašreizējām problēmām zemes dzīļu tiesiskā regulējuma jomā. Kā pareizi atzīmēts Konceptijā, šis modelis joprojām saglabā zemes īpašnieka neierobežotu faktisko varu pār zemes dzīlēm. Tādējādi zemes īpašnieki varētu joprojām kavēt potenciālo derīgo izrakteņu izpēti vai ieguves veicēju, kā arī zemes dzīļu derīgo īpašību izmantotāju piekļuvi zemes dzīlēm. A variants arī prasītu individuālu pieeju katra atsevišķa gadījuma risināšanai, kas neatbilstu iespējamo derīgo izrakteņu izpēti un ieguves, kā arī dabasgāzes uzglabāšanas vai ģeotermālās enerģijas tirgus dalībnieku priekšstatam par paredzamu un ieguldījumiem pievilcīgu vidi.

Tādējādi, vērtējot pēc atbilstības leģitīmajam mērķim, priekšroka būtu dodama B variantam.

4.2. Variantu saturs uz ārvalstu pieredzes fona.

Vērtējot abus variantus uz 2. sadaļā apkopotās ārvalstu pieredzes fona, jāsecina, ka neviens no variantiem neatbilst valdošajām tendencēm zemes dzīļu tiesiskajā regulējumā. Jāatgādina, ka lielākoties citu valstu normatīvais regulējums koncentrējas nevis uz zemes dzīļu piederību, bet gan uz derīgo izrakteņu (atradņu) piederību. Proti, valstis nodala derīgos izrakteņus kā atsevišķu īpašuma priekšmetu, un derīgie izrakteņi nav zemes gabala piederums, kā tas ir Latvijā.

Šādā kontekstā A variants nerisina iepriekš ziņojumā konstatētās problēmas un uz ārvalstu pieredzes fona vērtējams kā konservatīvs un novecojis. Tas kopumā neatbilst starptautiskajā industrijā pieņemtajai praksei. Tādējādi A varianta ieviešana nekādā veidā neveicinātu investoru piesaisti derīgo izrakteņu nozarei Latvijā.

Kā būtiskākais B varianta trūkums, mūsaprāt, ir apstākļi, ka no juridiskās tehnikas viedokļa būtu sarežģīti definēt noteiktu dziļumu, no kura sākas valstij piederošās zemes dzīles. Papildus tam valsts interese ir nevis zemes dzīles vispār, bet gan tajās esošie derīgie izrakteņi vai zemes dzīļu nogabali ar derīgām īpašībām. Attiecīgi, normatīvajam regulējumam būtu pēc iespējas precīzi jādefinē īpašuma priekšmets, uz kuru valsts piesaka savas īpašumtiesības.

4.3. Piedāvātie varianti personas tiesību uz īpašumu aizsardzības kontekstā.

Vērtējot abus piedāvātos variantus saistībā ar personas tiesību uz īpašumu konstitucionālo aizsardzību, ir acīmredzams, ka A variants mazākā mērā aizskar zemes īpašnieku tiesības uz īpašumu. B variants pēc būtības izdalītu zemes dzīles kā atsevišķu īpašuma priekšmetu un nodotu tās valsts īpašumā.

A varianta ieviešana faktiski nerada izmaiņas ģeozemniecības apjomā, bet tikai tiecas vairāk un detalizētāk regulēt zemes dzīļu izmantošanas jomu. Attiecīgais regulējums veicinātu zemes īpašnieku interesi sadarboties derīgo izrakteņu izpētē un ieguvē, kā arī zemes dzīļu derīgo ģeozemniecību izmantošanā, un tikai novērstu zemes īpašnieka iespējas nepamatoti kavēt šos procesus vai censties nepamatoti iedzīvoties uz to rēķina. Tādēļ A varianta gadījumā pašlaik (saskaņā ar koncepcijā sniegto aprakstu) nav konstatējamas būtiskas pretrunas ar personas tiesību uz ģeozemniecību konstitucionālu aizsardzību.

Atšķirībā no A varianta, B variants, kā tas atzīmēts koncepcijā, būtiski varētu mainīt zemes īpašnieka ģeozemniecības apjomu (robežas). Tai pat laikā jānorāda, ka zemes dzīļu pašas par sevi nav ģeozemniecības priekšmets, tāpat kā ģeozemniecības priekšmets nav tajos esošie derīgie izrakteņi vai ģeozemnieciskās struktūras ar derīgām ģeozemniecībām līdz brīdim, kad tie tiek atdalīti no zemes (izrakti) vai – ģeozemniecisko struktūru ar derīgām ģeozemniecībām gadījumā – padarītas par izmantošanai derīgām. Arī Likuma 6. panta otrajā daļā uzsvērts, ka „zemes dzīļu vērtība netiek ietverta ģeozemniecības kadastrālajā vērtībā, un par zemes dzīlēm nav jāmaksā ģeozemniecības nodoklis”. Jāsecina, ka valsts ieskatā zemes dzīlēm pašām par sevi nav vērtības – vērtība varētu būt tajās esošajiem derīgajiem izrakteņiem, bet tikai pēc tam, kad tie ir atdalīti no zemes dzīlēm, kā arī naudā varētu novērtēt zemes dzīļu derīgo ģeozemniecību izmantošanu. Attiecīgi, bez pienācīgas izpētes un piemērotu apstākļu radīšanas derīgo izrakteņu ieguvei un zemes dzīļu ekonomiski pamatotai izmantošanai to vērtība ir nenosakāma un tā nekādā veidā pati par sevi nevar ietekmēt attiecīgo zemes ģeozemniecību vērtību.

Tāpat B varianta izvērtējumā nozīme ir arī iepriekš ziņojuma izvērstajai polemikai par zemes īpašnieka interesi kā zemes ģeozemniecību vertikālo robežu (skatīt ziņojuma 1.1. un 3.1. sadaļas). Izņemot gadījumus, kad zemes īpašnieks veic mērķtiecīgas darbības, lai veiktu derīgo izrakteņu izpēti un iegūti vai zemes dzīļu derīgo ģeozemniecību izmantošanu, kā arī gadījumu, kad zemes īpašnieks veicis nepieciešamās darbības patstāvīgai dzeramā ūdens iegūšanai no zemes dzīlēm, būtu sarežģīti atrast argumentāciju zemes ģeozemniecības robežu noteikšanai dziļāk par zemes īpašnieka faktiski izmantojamo zemes virskārtu.

Šādā kontekstā nelógisks šķiet Likuma 12.¹ pantā ietvertais regulējums attiecībā uz zemes dzīļu ģeozemniecības tiesību ierobežojumiem valsts nozīmes zemes dzīļu nogabalos. Proti, šī panta pirmā daļa paredz, ka MK katrā atsevišķā gadījumā lemj par „zemes dzīļu ģeozemniecības tiesību aprobežojumu”, savukārt otrajā daļā tiek norādīts, ka par šādu aprobežojumu zemes īpašniekam tiek noteikta un izmaksāta kompensācija. Šāda pieeja ir pretrunā iepriekš izdarītajam secinājumam par Likuma 6. panta otrās daļas saturu un jēgu. Tādējādi, ja zem kādai personai piederoša zemes gabala atrodas zemes dzīļu nogabals (vai kāda tā daļa) ar derīgām ģeozemniecībām un ar likumu tiek noteikts, ka attiecīgais zemes dzīļu nogabals kļūst par valsts ģeozemniecību, zemes īpašniekam no tā nerodas nekāds kompensējams zaudējums. Tas tā nebūtu tikai gadījumā, ja attiecīgais zemes gabala īpašnieks būtu saņēmis speciālu licenci zemes dzīļu derīgo ģeozemniecību izpētei, vai arī uzsācis atbilstošu zemes dzīļu derīgo ģeozemniecību izmantošanu, kā arī gadījumos, kad zemes dzīļu derīgo ģeozemniecību izmantošanas dēļ būtu ierobežotas zemes īpašnieka tiesības izmantot tam piederošo zemes gabalu atbilstoši tā līdzšinējam lietošanas mērķim. Šādos gadījumos zemes īpašniekam būtu tiesisks pamats prasīt ar ģeozemniecības tiesību ierobežojumu radīto zaudējumu atlīdzību. Visos citos gadījumos, savukārt, būtu sarežģīti

saskaņot pamatojumu noteikt un izmaksāt zemes īpašniekiem kompensāciju par neesošu kaitējumu.

Ņemot vērā iepriekš minēto, B variants vairs nevar tikt uzskatīts par radikālu risinājumu. Turklāt jāpatur prātā, ka tas būtu vērtējams attiecībā pret zemes dzīļu tiesiskā regulējuma reformas leģitīmo mērķi. Personām, kas argumentētu pret B varianta samērīgumu, būtu jānorāda, kurš no saudzējošākiem risinājumiem ļautu sasniegt leģitīmo mērķi tikpat lielā mērā.

4.4. Piedāvātais modelis Konceptijā definēto mērķu sasniegšanai.

Kā secināts iepriekšējās sadaļās, abiem Konceptijā ietvertajiem zemes dzīļu tiesiskā regulējuma reformas variantiem piemīt atsevišķi trūkumi, kuri varētu ierobežot Konceptijas izvirzīto mērķu sasniegšanu. Mūsu ieskatā ir iespējams definēt jaunu modeli, kas spētu novērst abu Konceptijā piedāvāto variantu vājās puses, vienlaicīgi stiprinot valsts pozīcijas.

4.4.1. *Derīgo izrakteņu un zemes dzīļu nogabalu ar derīgām īpašībām kā atsevišķa īpašuma priekšmeta izdalīšana.*

Piedāvātais modelis balstītos uz Civillikuma 1042. panta grozīšanu, nosakot, ka zemes dzīlēs atrodošos derīgo izrakteņu un zemes dzīļu nogabalu ar derīgām īpašībām īpašumtiesības tiek regulētas ar speciālu likumu. Šāds speciālais likums, savukārt, ieviestu derīgo izrakteņu dalījumu valstij un zemes īpašniekam piederošajos derīgajos izrakteņos, kas no juridiskās tehnikas viedokļa varētu izpausties kā uz likuma pamata izdoti attiecīgu sarakstu saturoši MK noteikumi. Kā tiesību eksperti mēs neesam kompetenti definēt to derīgo izrakteņu sarakstu, kuru nodošana valsts īpašumā atbilstu sabiedrības interesēm. Tai pat laikā vērā ņemami varētu būt kritēriji, kas definēti Igaunijas Zemes garozas likuma⁵⁴ 3. panta otrajā daļā – saskaņā ar tiem valstij pieder derīgie izrakteņi atradnēs:

- 1) kuros derīgo izrakteņu apjoms vai kvalitāte ir nozīmīgi, vērtējot no valsts ekonomiskās attīstības viedokļa;
- 2) ja tajos esošie derīgie izrakteņi ir izmantojami preču ar eksporta potenciālu ražošanai; un
- 3) kuros esošo derīgo izrakteņu ieguvei ir būtiska ietekme uz vidi vairākās pašvaldībās, vai arī tā pārsniedz valsts robežas.

Ņemot vērā citu valstu pieredzi, šādiem kritērijiem varētu atbilst visi derīgie izrakteņi, izņemot smiltis, mālu un granti un citus mazāk vērtīgus derīgos izrakteņus, kuru ieguvei jau pašlaik veic zemes īpašnieki vai viņu pilnvarotas personas.

---

⁵⁴ Zemes garozas likums: Igaunijas Republikas likums. Riigi Teataja, I 2004, 84, 572, 2004. gada 23. novembris. Pieejams: http://faolex.fao.org/cgi-bin/faolex.exe?database=faolex&search_type=query&table=result&query=ID:LEX-FAOC098321&format_name=ERALL&lang=eng.

Pēc līdzīgiem principiem varētu tikt definēti un uzskaitīti tie zemes dzīļu nogabali, kuru derīgās īpašības varētu tikt izmantotas tautsaimniecībā. Likumā šobrīd jau ir noteikti kritēriji, atbilstoši kuriem varētu izdalīt valstij piekrietošus zemes dzīļu nogabalus ar tautsaimniecībā izmantojamām derīgām īpašībām. Proti, atbilstoši Likuma 1. panta 15.² punktam zemes dzīles var būt noderīgas tautsaimniecībā, ja attiecīgajos zemes dzīļu nogabalos iezīem vai ģeoloģiskajām struktūrām piemīt konkrētas fizikālas īpašības (porainība, caurlaidība, blīvums, izolētspēja, termālā enerģija u.c.). Savukārt par izmantojamību tautsaimniecībā varētu liecināt tehnoloģiskā iespējamība attiecīgajos zemes dzīļu nogabalos vai ģeoloģiskajās struktūrās uzglabāt, piemēram, dabasgāzi, oglekļa dioksīdu vai citas vielas, kā arī iegūt vai ražot siltumenerģiju vai cita veida enerģiju.

Jāpiezīmē, ka minētajā atradņu un zemes dzīļu nogabalu sarakstā sākotnēji iekļaujama informācija par tām atradnēm un zemes dzīļu nogabaliem, kas atbilst izvirzītajiem kritērijiem un ir valstij jau zināmi. Savukārt attiecībā uz vēl neatklātām vai neizpētītām atradnēm vai zemes dzīļu nogabaliem nosakāma pieeja, ka neatkarīgi no to atklāšanas laika un atklājēja īpašumtiesības uz tiem piešķiramas valstij. Tai pat laikā atklājējam varētu tikt piešķirtas priekšrocības atradņu izpētē un apgūšanā.

Būtiski paskaidrot, ka atradņu vai zemes dzīļu nogabalu ar derīgām īpašībām nodošana valsts īpašumā nenozīmē, ka valstij pašai jāklūst par derīgo izrakteņu izpētes un ieguves vai zemes dzīļu derīgo īpašību izmantošanas tirgus dalībnieku. Tas varētu notikt tikai un vienīgi Valsts pārvaldes iekārtas likuma 88. panta pirmajā daļā norādītajos gadījumos. Šāda īpašumtiesību modeļa ieviešana nepieciešama, lai valsts varētu pienācīgi regulēt šo nozari un novērst šķēršļus zemes īpašnieku iracionālai rīcībai, kas neatbilst sabiedrības vajadzībām un kavē funkcionējoša tirgus izveidi šajā nozarē.

4.4.2. Valstij piederošo derīgo izrakteņu izpētes un ieguves licencēšana un uzraudzība.

Šobrīd Likums jau paredz, ka valsts sniedz atļauju visa veida derīgo izrakteņu izpētei un ieguvei. Šādā aspektā ierosinātais regulējums neieviešu būtiskas izmaiņas. Taču divos aspektos pastāvošā atļauju izsniegšanas kārtība būtu maināma.

Pirmkārt, licencēšanai un uzraudzībai būtu jāklūst centralizētai. Šobrīd Likums paredz, ka dažādās kapacitātēs šajos procesos iesaistītas VARAM, tās padotībā esošās iestādes un valsts SIA „Latvijas Vides, ģeoloģijas un meteoroloģijas centrs”, Ekonomikas ministrija, vietējās pašvaldības, Valsts vides dienests. Centralizēšana būtiski uzlabotu sistēmas caurskatāmību iespējamo investoru acīs, kā arī nodrošinātu labāku iesaistīto iestāžu sadarbību.

Otrkārt, licencēšanā būtu ņemama vērā Zviedrijas pieredze attiecībā uz licences pieprasītāja izvērtēšanu (skatīt ziņojuma 2.2.4. sadaļu). Šādā kontekstā būtu jāparedz stingri kritēriji licences pretendentiem, kas ļautu vispusīgi un objektīvi novērtēt pretendenta pieredzi attiecīgo darbu veikšanā, kā arī finanšu un tehnisko resursu pietiekamību ieceru īstenošanai.

Papildus iepriekš minētajam licencē būtu precīzi jānosaka, kādus darbus un ar kādām metodēm drīkst veikt licences turētājs. Tāpat arī būtu nosakāmas precīzas robežas

teritorijai, kurā veicami licencē paredzētie darbi, vadoties no principa, ka šai teritorijai ir jābūt pēc iespējas mazākai, lai attiecīgi pēc iespējas mazāk aizskartu zemes īpašnieku tiesības uz tiem piederošo zemes gabalu izmantošanu. Nepieciešamības gadījumā licencē arī norādāms, kādas būves licences turētājs drīkst būvēt licencē nepieciešamo darbu veikšanai uz attiecīgā zemes gabala. Licencē var tikt noteiktas arī specifiskas prasības un termiņi izmantotā zemes gabala rekultivācijai pēc licencē paredzēto darbu pabeigšanas.

Jaunas licencēšanas kārtības izveidē jāņem vērā, ka derīgo izrakteņu izpētes licences saņēmējam tiek piešķirta priekšroka, pretendējot uz derīgo izrakteņu ieguvī tā atklātajās atradnēs. Tādējādi tiek kompensēti ieguldījumi izpētes darbu veikšanā. Parasti izpētes veicējs šīs tiesības pēc savas izvēles var pret atlīdzību nodot trešajai personai, kas nodarbojas tieši ar derīgo izrakteņu ieguvī, noslēdzot par to attiecīgu civiltiesisku līgumu. Taču valstij būtu jārada regulējums, kas liedz izpētes veicējam ilgstoši kavēties ar atklāto atradņu apgūšanu. Piemēram, varētu tikt noteikts termiņš, kurā izpētes veicējam ir tiesības uzsākt derīgo izrakteņu ieguvī atklātajā paša atklātajā atradnē vai pašam atrast piemērotu derīgo izrakteņu ieguvēju tajā. Ja tas netiek izdarīts, tad šīs tiesības pārņem valsts, ieguvējam izsniedzamajā licencē paredzot apmēru un kārtību saskaņā ar iepriekš izstrādātu metodiku, kādā kompensējami izpētes veicēja ieguldījumu attiecīgās atradnes atrašanās. Pretējā gadījumā netiktu sasniegts tiesiskā regulējuma reformas leģitīmais mērķis, jo zemes īpašnieku, kuri kavē zemes dzīļu apgūvi, vietā faktiski iestātos izpētes licenču turētāji.

4.4.3. Licences turētāju attiecības ar zemes īpašniekiem.

Valstij kā licences izsniedzējam būtu jāspēj nodrošināt efektīvs tiesiskais regulējums, kas ļautu licences turētājiem pilnā apjomā izmantot no licences izrietošās tiesības. Pretējā gadījumā potenciālie tirgus dalībnieki varētu vai nu nepieteikties licencēm vispār, vai arī, saskaroties ar šķēršļiem licences izmantošanā, varētu celt ar investīciju aizsardzību saistītas prasības pret valsti.

Pašreiz spēkā esošais zemes īpašuma tiesiskais regulējums neveicina potenciālo tirgus dalībnieku interesi par derīgo izrakteņu izpēti un iegūšanu, kā arī zemes dzīļu derīgo īpašību izmantošanu Latvijā. Tas paredz, ka jāvienojas ar zemes īpašnieku par derīgo izrakteņu izpētes vai ieguves darbu veikšanu, kā arī zemes dzīļu derīgo īpašību izmantošanas darbu veikšanu vēl pirms atļaujas saņemšanas šādu darbu veikšanai. Katras šādas vienošanās saturs tādējādi var atšķirties, un katrs zemes īpašnieks var izvirzīt būtiski atšķirīgas prasības līdzīgos apstākļos. Šāda pieeja ir izdevīga katram atsevišķam zemes īpašniekam, taču tā neveicina sabiedrības interešu īstenošanu. Turklāt nav efektīva tiesiska mehānisma, kā panākt, ka zemes dzīles patiešām tiek izmantotas atbilstoši sabiedrības interesēm gadījumos, kad zemes īpašnieka principiāla nostāja kavē derīgo izrakteņu izpēti vai ieguvī vai zemes dzīļu derīgo īpašību izmantošanu.

Jaunajam modelim līdz ar to būtu jābalstās uz principu, ka zemes īpašniekam ir liegta iespēja nepamatoti kavēt no licences izrietošo tiesību īstenošanu. To iespējams panākt, nosakot, ka licences turētājam nav nepieciešama iepriekšēja zemes īpašnieka piekrišana licencē paredzēto darbu uzsākšanai. Tā vietā būtu jānosaka saprātīgs termiņš, kurā

licences turētājs pirms licencē paredzēto darbu uzsākšanas informē zemes īpašnieku par šo faktu.

Līdzīgi, kā tas ir Polijā (skatīt ziņojuma 2.2.5. sadaļu), zemes īpašniekiem būtu piešķiramas tiesības pieprasīt no licences turētāja, lai tas atpērk attiecīgo zemes gabalu gadījumos, kad licencē paredzēto darbu veikšana rada pārmērīgu apgrūtinājumu zemes īpašniekam. Par pārmērīgu apgrūtinājumu būtu uzskatāmi gadījumi, kad zemes īpašnieks spētu pierādīt, ka zemes gabals licencē paredzēto darbu veikšanas dēļ vairs nav izmantojams tā līdzšinējiem mērķiem. Šajā jautājumā pušu domstarpības būtu risināmas tiesas ceļā, savukārt atsavināšanas maksas noteikšanai varētu tikt izmantoti Atsavināšanas likuma 20. pantā ietverti principi.⁵⁵

4.4.4. *Licences maksas, nodokļi un kompensējošie maksājumi.*

Valsts interesēs ir ieviest pārskatāmu un saprotamu licences maksu, nodokļu un kompensējošo maksājumu sistēmu derīgo izrakteņu izpētes un ieguves jomā. Tas vienlaicīgi risinātu divus jautājumus. Pirmkārt, veidotos investoriem pievilcīga vide – ziņojuma 1.2. sadaļā jau tika norādīts, ka par būtisku tiek uzskatīta vienkāršu, saprotamu un stabilu nodokļu sistēma. Otrkārt, gan investoriem, gan zemes īpašniekiem būtu skaidrība par atlīdzības apmēru, kas maksājams zemes īpašniekiem par viņiem piederošo zemes gabalu izmantošanu licencē paredzētajiem mērķiem. Tādējādi tiktu arī novērsti strīdi par šādu kompensāciju apmēru un samaksas kārtību.

Piedāvātā modeļa ietvaros būtu nepieciešams izstrādāt precīzu metodiku, kā aprēķināma zemes īpašniekiem izmaksājamā kompensācija par tiem piederošo zemes gabalu izmantošanu. Šai metodikai būtu jānosaka vienoti kritēriji atlīdzības noteikšanai (piemēram, izmantojamā zemes gabala platība, izmantošanas mērķis, licencē paredzēto darbu veikšanas ilgums, iespējamie papildus apgrūtinājumi u.tml.). Šie kritēriji galvenokārt būtu ņemami vērā izpētes stadijā, jo pasaules prakse rāda, ka pēc derīgo izrakteņu ieguves uzsākšanas zemes īpašniekam pienākošās kompensācija tiek aprēķināta proporcionāli iegūto derīgo izrakteņu pārdošanas vērtībai (parasti tā nepārsniedz 2%).

4.4.5. *Pārejas periods.*

Piedāvātā modeļa ieviešana būtiski mainītu pastāvošo zemes dzīļu tiesisko regulējumu Latvijā. Tās ieviešana saistīta ar zemes īpašnieku īpašumtiesību ierobežošanu divos aspektos – pirmkārt, nodalot derīgos izrakteņus kā atsevišķu īpašuma priekšmetu un nododot tos valsts īpašumā, un, otrkārt, liedzot zemes īpašniekiem ierobežot licences turētāju darbības attiecīgajos zemes gabalos. Valstij būtu arī jāizvērtē, vai sabiedrības interesēm atbilstoša nebūtu valsts īpašuma tiesību iegūšana uz tiem zemes dzīļu nogabaliem, kuru derīgās īpašības varētu tikt izmantotas tautsaimniecībā.

Atbilstoši Satversmes tiesas judikatūrai jauna tiesiskā regulējuma ieviešanai jānotiek saudzējoši, t.i., ir jāparedz saudzējošs pārejas periods uz jauno tiesisko regulējumu, lai

---

⁵⁵ Skatīt arī: Kārtība, kādā nosakāma atlīdzība par sabiedrības vajadzībām atsavināmo nekustamo īpašumu: MK noteikumi Nr. 204, 15.03.2011.

nodrošinātu privātpersonas un sabiedrības interešu saprātīgu līdzsvarošānu un novērstu tiesiskās paļāvības principa pārkāpšanu.⁵⁶

Ņemot vērā iepriekš minēto, valsts varētu paredzēt, ka zemes īpašnieki saglabā īpašumtiesības uz derīgajiem izrakteņiem un zemes dzīļu nogabaliem ar derīgām īpašībām savu zemes gabalu robežās, ja noteiktā laikā pēc jaunā regulējuma ieviešanas (piemēram, piecu gadu laikā no dienas, kad stājas spēkā MK noteikumi par valstij piederošo derīgo izrakteņu atradņu un zemes dzīļu nogabalu ar derīgām īpašībām sarakstu) attiecīgie zemes īpašnieki vai to pilnvarotās personas ir saņēmušas licenci derīgo izrakteņu vai zemes dzīļu derīgo īpašību izpētei un šie izpētes darbi ir paveikti

Attiecībā uz licenču izsniegšanu pārejas periodā būtu jāpiemēro ziņojuma 4.4.2. sadaļā norādītais, ka licences pieprasītājam būtu jādemonstrē atbilstoša pieredze attiecīgo darbu veikšanā, kā arī pietiekami finanšu un tehniskie resursi ieceru īstenošanai. Tāpat arī ar likumu būtu jānosaka, ka licencē paredzēto darbu uzsākšanas termiņi nav pagarināmi, kā arī licence ir anulējama, ja izpētes darbi nenorit saskaņā ar licencē apstiprināto plānu. Pretējā gadījumā varētu veidoties situācija, ka pārejas perioda laikā licences iegūst personas bez patiesa un īstenojama nolūka uzsākt derīgo izrakteņu izpēti un iegūšanas darbus.⁵⁷ Tāpat arī licencē jāparedz, ka tās izlietošanas laikā atklāto atradņu izstrādes tiesības licences turētājs var nodot paša izvēlētai trešajai personai, ja vien šī persona atbildīs valsts izvirzītām prasībām licences saņemšanai derīgo izrakteņu ieguves veikšanai. Līdzīgs princips attiecināms uz licenču izsniegšanu zemes dzīļu derīgo īpašību izpētei un izmantošanai. Pretējā gadījumā būtu apgrūtināta zemes dzīļu tiesiskā regulējuma reformas mērķu sasniegšana.

5. Nepieciešamās darbības piedāvātā modeļa ieviešanai.

Piedāvātā modeļa ieviešana īstenojama, reformējot zemes dzīļu tiesisko regulējumu. Mūsaprāt tas ietvertu Civillikuma 1042. panta grozīšanu (skatīt ziņojuma 4.4.1. sadaļu), kā arī jauna Zemes dzīļu likuma un tam pakārtoto MK noteikumu izstrādāšanu un apstiprināšanu.

Jauns Zemes dzīļu likums nepieciešams, jo piedāvātais modelis tik būtiski atšķiras no pastāvošā normatīvā regulējuma, ka Likuma grozīšana, lai to pielāgotu piedāvātajam modelim, ir neiespējama gan pēc būtības, gan arī no likumdošanas tehnikas viedokļa. Savukārt jaunajiem MK noteikumiem būtu detalizēti jāregulē tādi piedāvātā modeļa aspekti, kā:

- 1) valstij piederošo derīgo izrakteņu un zemes dzīļu nogabalu ar derīgām īpašībām uzskaitījums;
- 2) kārtība, kādā izsniedzamas, grozāmas un anulējamas licences, kā arī licences maksas noteikšanas kārtība;

⁵⁶ Skat., piemēram: Satversmes tiesa. 2002-12-01. 25.03.2003. 2. punkts.

⁵⁷ Jāatgādina, ka pēc būtības līdzīga situācija izveidojās elektroenerģijas ražošanas jomā, kad valsts izsniedza lielu skaitu atļauju pārdot koģenerācijas stacijās saražoto elektroenerģiju obligātā iepirkuma ietvaros. Šīs sistēmas ieviešanas laikā valsts nebija noteikusi pietiekami striktas prasības un termiņu ierobežojumus, tādēļ attiecīgās atļaujas saņēma liels skaits personu, kurām nebija ne iespēju, ne arī patiesa nodoma patstāvīgi īstenot līdz ar atļauju iegūtās tiesības.

- 3) kārtība, kādā nosakāma un maksājama atlīdzība zemes gabalu īpašniekiem par tiem piederošā īpašuma lietošanu licences turētāja vajadzībām.

Minēto normatīvo aktu sagatavošanai būtu jābalstās ne vien uz šajā ziņojumā ietverto tiesisko apsvērumu analīzi, bet arī uz ģeoloģijas, kā arī ekonomisko ekspertīzi. Attiecībā uz pārejas periodu būtu jāapsver ar tā ieviešanu saistīti praktiskie aspekti (piemēram, vai pārejas periodu var ieviest uzreiz, vai arī tikai vienlaicīgi ar jaunā normatīvā regulējuma apstiprināšanu).